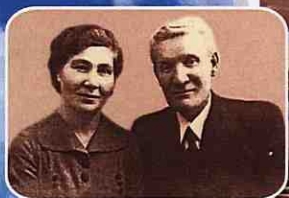

A36032

9(c2)

Ш 329

МИКОЛА ШАЯСЮК

МІЙ ЗОВ

ЗМІСТ

Від автора	4
Рідному селу Мизовому з нагоди його 500-річчя	5
Історична довідка	8
Звідки ж пішла назва села Мизов?	8
З глибини століть	10
Бурі і грози над Мизовим	12
У складі Російської імперії	14
Перші протести	21
Будівництво залізниці	22
Служба в царській армії	24
Реформи Столипіна	26
Етнографічні дослідження Петра Абрамовича	29
Мизівці – в Першій світовій війні	39
За ширмою Ризького договору	42
Мизівський осередок КПЗУ	50
За своє, українське!	59
Визволення від польського поневолення	64
Велика Вітчизняна війна	71
Жили в селі євреї	77
Протистояння	83
Митрополит, учитель, патріот	93
Біда одна не ходить... ..	97
Мизово у післявоєнний період	108
Гірке відлуння	113
Перші успіхи в колгоспі	129
Школо улюблена, рідний наш дім!	133
Село у другій половині ХХ століття	137
Зберегли духовну святиню	150
Першоджерела	157

ПОЕТИЧНІ НАДБАННЯ МИКОЛИ ШАЯСЮКА.....	159
Старовижівщині	159
Мамі	160
В пам'ять про Матоса (Миколая)	161
Спогади з дитинства	162
Дві голови	164
Благання	166
Не пийте, матері, горілки	166
Плаче мати над водою	167
Дідові коні	168
Калиння мого дитинства	170
Колгоспний сад	172
Згадай, Вижівко!	174
Бачу Вас, мамо	176
Тут минуло дитинство моє	176
Колишні комсомольці не старіють	178
«Надвечір'я»	179
Українське казначейство в старій голові	180
«Надвечір'ю» — двадцять п'ять!	183

Історична довідка

«На плоскій низині Волинського Полісся, на північній захід від міста Ковля, за 20 кілометрів при залізничному шляху Ковель – Берестя, серед чудової поліської природи, у тіні старих дерев з прадавніх часів існувало велике старовинне село Мізов».

Такими словами починає свою книжку протоіерей А. Дублянський «Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора Абрамовича», виданої у Лондоні 1962 року до 20-ліття його архіпастирського служіння.

А ще, як гарно про своє рідне село Мізов пише сам Никанор Абрамович у листі до відповідального редактора «Літопису Волині» Ф. Шумовського, який працював у м. Вінніпег (Канада):

«Того рідного Полісся і села з його несходимими лісами, негослідженими озерами-болотами, дивною рослинністю і звірною, меланхолійними звуками сопілки в березині, клекотом худоби в хащах, гудінням «гупала» в лісовому озері, вереском чаплі, милим гуркотом горлиць та рейканням жаб на погоду у тихий літній вечір – ніколи не забудеш».

І здається, такого гарного опису села і його природи я ніде і ніколи не зустрічав.

Селяни села Мізов з давніх-давен займалися сільським господарством, ремеслом, використовували багатство оточуючих лісів, боліт і маленьких річок, які тоді тут протікали. Про це тепер нагадують назви урочищ: Роцанське, Колода, Лісок, Пеньки, Калиння, Острово, Вовкове, Вуркове, Гранне, Гнесирда, Красний дуб, Вигон, Муравина, Піщанниця, Пастовень, Верхи та інші.

Звідки ж пішла назва села Мізов?

В історичній літературі цього віднайти не вдалося. Але з покоління в покоління передаються відомості і легенди, що нібито назва села пішла від слів «на мій зов», на який військова дружина князя А. Курбського повинна була з'являтися до нього у цю місцевість.

Друга версія: село знаходиться у низу, низом, де протікає річка Низівка.

Як відомо з літописних джерел, 4 липня 1564 року російський князь-воєвода Андрій Михайлович Курбський, який втік від гніву царя Івана IV (Грозного) у Велике Князівство Литовське, отримав від короля грамоту на Ковельський маєток. Перша ж письмова згадка про село Мізов датується 11 серпня 1502 року. Тому ця версія відпадає.

Існуюча легенда породжує думку, що, можливо, більше, як через 62 роки після першої писемної згадки про село, коли Андрій Курбський знайомився із своїми володіннями і був у селі Мізов, то викликав сюди із Ковеля свою військову дружину, або її частину для вирішення якихось проблем.

А. Дублянський у своїй згаданій вище книзі про митрополита Н. Абрамовича, наводить такі факти: *«В українських часописах і журналах кінця ХІХ, початку ХХ століття можна знайти також іншу назву цього села – Мизів»*. Місцеве населення, а також жителі старшого покоління сіл Шайно (Журавлине), Шушки, Секунь, Гредьки, Городище називали його Мізов. Старовинна назва його була Низово, а українська вимова Нізово. Опісля – буква «Н» перейшла в «М», а буква «О» в кінці відпала. Про це перед Другою світовою війною писав в одному з краєзнавчих журналів у Львові інженер Леонід Маслов.

Таким чином, найбільш правдивою є версія про походження назви села від невеликої річки Низівка, що протікала через поселення і брала свій початок із озерця, яке розташоване біля села Гредьки, в урочищі Спілля. Вона протікала також через Пастовень, Кругле, Красний дуб і впадала у річку Вижівку.

Про назву «Мізов» пише і в своїй автобіографії у серпні 1944 року знавець історії села, вчитель Микола Іванович Міщук, котрий народився 5.XII.1888 р. в с. Мізові Седлищанського району Волинської області в родині бідного селянина, який мав 3 га землі.

Отже, у кінці ХІХ і до середини ХХ століття село мало назву Мізов і вона збереглася до 50-х років. За часів радянської влади районні і місцеві чиновники називали його Мизове, Мизово.

Наприклад, у коротенькій брошурі про село Мизове, виданій

за ініціативою Волинського облвиконкому у грудні 1958 року за підсумками роботи сільської ради та колгоспу імені Сталіна за 1957 і 1958 роки, село вже називається «Мизове», а походження назви — від слів князя Курбського: «Мій зов».

З глибини століть

Грунтовнішу довідку про наше поселення дає видатний історик Микола Іванович Теодорович у своїй книзі «Волинь вь описани городовъ, местечекъ и сель в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях» (Томъ V Ковельский уездъ. Стор. 82—85):

«С.Мизов, волості Сеглещанської, від Житомира 341 верста, Ковля 20 верст, найближча поштова станція до Буциня, 5 верст, при залізничній горозі станція Мизово, найближчий приход Шайно 5 верстов, с. Сеглище 5 верстов, с. Секонь 6 верстов».

Село це було вотчинним маєтком (помістям) князів Сангушків Каширських (померлих). Воно під назвою «Мизов» Каширської волості вперше згадується в подільчому листі від 11 серпня 1502 року.

В цьому листі, за дорученням короля, намісник Кременецький Юрій Михайлович (Монтовтович), ключник Луцький Богдан Сенькович Гоцьській і Хорунжий Володимир-Волинський Івашко Янчинський, Петрушко Мушатич і Немира Богданович Толпижинський провели поділ маєтку між князем Андрієм Олександровичем Сангушком, з однієї сторони, і княгинею Анною, жінкою брата його Михайла Олександровича, і її сином князем Андрієм Михайловичем Сангушком, з другої сторони, причому обом сторонам вийшло наполовину.

Між іншим, — і Каширська волость, до складу якої входили: *«село Мизов, село Реціца, село Кругель, село Тупали, село Городилець з млином».*

Нижче в цьому листі читаємо: *«Двір Кошар, а до його село Мизов, село Кругель і монастир святого Михайла у Володимирі не попали обом Князям».* (Архів кн. Сянгушків t-1 стор. 147—148).

Скоро після цього поділу виникла суперечка між князями Сангушками Ковельськими і Каширськими через порушення меж поділу маєтку, причому князь Василь Михайлович

Бжестовська (Берестовська, Берестецька, як її по-українськи називали селяни) із своїм чоловіком Берестецьким та мамою Мунею, яка була управителькою.

Чоловік був лікарем-гомеопатом, мав кілька кімнат для лікування хворих, у тому числі і на туберкульоз. Як переказували старожили, він лікував не тільки травами, але й мав дар свою енергію передавати людям, використовував метод обливання холодною водою, а також харчуванням хворих цибулею, часником і кропом.

У маєтку розміщувались господарські приміщення і хліви для корів, коней, свиней, овець і різної птиці. Тут були і складські приміщення для реманенту (возів, молотарок, віялок, плугів, борін), клуні для сіна, соломи та інших кормів для худоби. А ще — великий льох, де зберігали сало, масло, сир, яйця, сметану.

Було тут приміщення (барак) на 8 — 10 кімнат, у якому жили мизівські робітники, що не мали свого житла і доглядали худобу та утримували в порядку маєткове господарство.

Зокрема, тут проживали зі своїми сім'ями Тиміш, Тарас і Терешко Куптії, син Макара Іваницького Іван, із сім'єю. Пріська Барановська була кухарем, вона постійно варила обіди для працюючих.

Пані Бжестовська недалеко від свого маєтку побудувала двокласну школу, де вчилися діти тих, хто працював у маєтку із Мізова, навколишніх найближчих хуторів і діти-поляки, так як ходити у школу в село було до 7 кілометрів.

Біля школи, як і біля будинку пані, завжди було багато квітів, доріжки і алеї підмітались і викошувались, а коли діти приходили допомагати виконувати цю роботу, то їх пригощали білим хлібом і солодким чаєм.

У другій половині тридцятих років у маєтку з'явився перший трактор для обробітку землі та знаряддя до нього.

Найбільше пані зі своїм чоловіком бувала тут з весни до осені, а на зиму їхала до Варшави, де вони мали свій будинок.

У другій половині 20-х років пані почала здавати землю і сінокоси в оренду сільським жителям за певну плату, а також і полякам, які виявили бажання особисто вести господарську діяльність.

Найбільшим орендарем панської землі був поляк на прізвище Цвікла. Він орендував понад 50 десятин землі, сінокосів, використовував найману працю селян, платив за оренду і мав дохід. А ще Цвікла побудував собі будинок та господарські будівлі у Тарасівці (колишній Тересівці). Вони вистояли війну. Із вересня 1946 року в його хаті розміщувалася Тарасівська початкова школа. У 2011 році в наше село приїжджав онук поляка Цвікли, він розпитував у сільській раді, у старожилів про діда та об'єми його господарювання. Свою сільськогосподарську продукцію пані Бжестовська і орендар Цвікла відправляли у Ковель, Люблін, Хелм, Варшаву та інші міста.

Недалеко від маєтку, по лісовій дорозі до с. Лісняків, на лісопункті проживала сестра Бжестовської з чоловіком на прізвище Гдовські, у яких ріс син Казік, а в його вихованні та догляді допомагала Ющук Гапка.

Лісничий зі своєю сім'єю і лісовими робітниками організував заготівлю сосни, дуба, граба та інших порід деревини, яку відправляли зі станції Мизово до Ковеля і Варшави на переробку і будівництво.

Допомагав йому організувати цю роботу і наш земляк Матлах Іван Климович, який працював лісником.

У 2012 році в Мизово приїжджала внучка пані Бжестовської та сестра Казіка, які зустрічалися із головою сільської ради і Поляк Надією Михайлівною, свекруха якої доглядала Казіка.

Ще один із багатих поляків у Мизові проживав Колідзейчик Миколай. Він був направлений сюди як насельник польської армії, маючи військове звання поручика (старшого лейтенанта). На тому місці, де нині стоїть будинок Журавля Івана, Колідзейчик Миколай мав парового млина (локомобіль парою приводив у рух млина). Мав дуже хороші вальці, які видавали муку вищого сорту. Поруч з млином були олійниця, що виробляла олії з насіння льону, конопель і ріпаку, а також — крупорушка.

Був у Колідзейчика і млин-вітряк, який стояв на підвищенні на землях другої бригади, за будинком Олійника Григорія. Тут плата за помол була дешевша, ніж на паровому млині. Разом із дружиною Мариською він знімав житло у Шухової Олени,

будинок якої знаходився за залізничним переїздом на Журавлино, наліво в бік Гредьок. У Колідзейчика Миколи і Марисі дітей не було.

Коли першого вересня 1939 року німці напали на Польщу і розпочалася Друга світова війна, Колідзейчика Миколу призвали у польську армію, де він незабаром загинув. Його дружина Марися вдруге вийшла заміж за Олениного сина Івана. Після війни вони виїхали в м. Ковель, побудували там хату, в них народилося двоє дівчат — Іра і Ганя.

Ще одна польська сім'я, сім'я Чесіка Палкалкевича жила на місці теперішнього будинку Мірука Григорія, що по вул. Богдана Хмельницького. У нього були сини Фльорік і Юлік та дві дочки Генка і Хейка. Чесік Палкалкевич мав також паровий млин і млин-вітряк, олійницю і крупорушку.

Тут плата за помол, олію і крупи була дешевша, ніж у Колідзейчика.

Старша дочка Генка вийшла заміж за нашого українського хлопця Юзека, а син Юлік любив українську дівчину Ганну, але війна не дозволила їм одружитися.

Старожили села пригадують, що одного разу крилом млина-вітряка, що належав Чесіку, через необережність був убитий Лисик Тихон. Після приходу перших совітів ця сім'я виїхала до Польщі.

На залізничному переїзді на Шайно (Журавлино), у двоквартирному будинку жили дві сім'ї залізничників. Старшим майстром був поляк Баназік, який здійснював керівництво ремонтами залізничної колії в межах Мизово — Гредьки — Борзова.

На водокачці, яка подавала воду до паровозів, працював поляк Сулик, котрий мав 10 дітей, а також орендував землю у пані.

Начальником залізничної станції був також поляк, ім'я і прізвище якого ще не вдалося встановити. Всі поляки, які працювали на залізниці, одержували державну платню (миритуру).

Немала кількість поляків працювала у Мизівській школі. З 1921 року по 1929 завідував школою М. І. Міщук, який був справжнім українським патріотом.

З 1929 року по 1939 завідуючою школи була полячка Вікторія Недзвицька, котра викладала польську мову і біологію. Ще один учитель, на прізвище Гроблевич, викладав математику.

Другий учитель, на прізвище Молік, викладав польську мову і фізкультуру. Моліку дуже подобалась молода жінка Хавреня, з якою у нього зав'язався роман, а потім в них народився хлопчик Петро. Через деякий час вчителя Моліка перевели працювати у Кортеліси.

У другій половині 30-х років у селі з'явився лікар на прізвище Сафьянович, за національністю також поляк. Він обслуговував не тільки Мизово, але й навколишні села. Сафьянович залишався в селі і в період німецької окупації. Як пригадує Н. О. Жолінська, її під час хвороби у 1942 році протягом двох місяців лікував цей лікар: *«Лікував Сафьянович – жених Віри Фермовської. Він був знаючим лікарем, по нації поляк, холостяк, милий собою».*

Під час окупації між поляками-жителями села Мизово і місцевими українцями не виникало спорів чи бійок, жили люди у відносному мирі і дружбі.

За Польщі Мизово належало до Седлищенської гміни Ковельського повіту.

У Седлищі гміну очолював вуйт. Йому підкорялися солтиси (старости) сіл, які входили до складу гміни. Для підтримання порядку у гміні створили поліцейський постерунок, де служили 3–6 поліцаїв-поляків.

Всі державні посади у гміні займали люди польської національності, хоч вуйтами і солтисами могли бути тільки місцеві жителі із числа найбільш авторитетних селян.

Порядок і дисципліна підтримувалися жорсткими заходами і великими штрафами. За викинуте сміття на дорогу – 5 злотих, за неприбраний туалет – 5 злотих, за сінокіс у невстановленому місці – 10 злотих. Встановлювалася державна монополія на тютюнові та горілчані вироби. За підпільне вирощування тютюну на горіщі або у квасолі – 3,5 злотих. Для того, щоб ходити в ліс за ягідьми чи грибами потрібно було придбати квиток за 1 – 3 злотих (для порівняння: 1 кг цукру коштував 1 злот 10 грошей).

Для збирання податків і штрафу у гміні була введена посада екзекутора, який виїжджав у села збирати податки. Хто не мав грошей, той мусив відсидіти у «холодній» певну кількість днів на своїх харчах.

У селах вводилася гужова повинність. Власники коней повинні були виконувати відповідну роботу для сільської громади або для гміни. Щорічно, весною і восени всім миром організовували шарварок (на зразок суботника) для ремонту дороги в селі. Хто не мав коней, мусив носити землю кошиками. На дорогу завозили хмиз, засипали його землею і утрамбовували. В окремих місцях будували містки із дерева і навіть тротуари.

Польська влада практикувала по селах кілька разів у рік ярмарки, де збиралися продавці і купці з усіх сіл гміни. Поряд із базарною торгівлею в селах існувала і державна торгівля, а також приватна (частіше — єврейські магазини-склепи, корчма).

За Польщі у Мизові була приватна торгівля, про що згадують наші земляки. Наприклад, моя мама Шаясюк (Барановська) О. Т. та Воробей В. І. розповідали, що на перехресті вулиць ім. Т. Шевченка та ім. Богдана Хмельницького, на місці, де знаходиться земельна ділянка Поліщука Петра Йосиповича, був великий приватний магазин єврейки Хави. Правом торгівлі вона користувалася за ліцензією Данильчука Самуїла О.

У цьому магазині можна було купити всі товари домашнього вжитку, продавалися продукти і алкогольні вироби. Тут можна було випити чарку горілки і закусити хлібом, який пекла хазяйка.

Продавчиня Хава брала замовлення у населення на відповідні товари, що їх привозила із Ковеля, Луцька та інших міст Польщі. У неї був спеціальний зошит замовлень із списком боржників, котрим товар відпускався в борг на певний строк.

Продавалися в магазині сіль, цукор, сірники, олії, гас, упряж для коней. Окремі багаті селяни нашого села на свята купували собі чоботи, черевики, оздоблені кожушки, дівчата — яскраві хустини, стрічки, брошки, заколки. Для молоді окрасою були вишиті сорочки та кольорові спіднички зі стрічками.

Магазин Хави був великий, під час німецької окупації в ньому

розміщувалися сільська управа і комендатура.

Ще один приватний магазин Фалька Михайла був у його власному великому будинку, збудованому ним на початку 30-х років, після повернення з Америки, де був на заробітках. Знаходився він на розі вулиць ім. Богдана Хмельницького і Незалежності (колишня – Мелихова). Після війни там була школа (Мішина школа). Тут також можна було придбати більшість товарів для домашнього вжитку і продукти.

В кінці вулиці ім. Куптія (Ройової) знаходився ще один магазин (у будинку Куптія Василя Григоровича). Цей торговий заклад значився як державний, товари відпускали під заготівлю сільгосппродукції. Завідував магазином Андрощук Федот Федорович.

Люди здавали жито, просо, гречку, ячмінь в обмін на сіль, гас, сірники, мило, реманент та інші товари селянського вжитку. При магазині були жорна, щоб змолоти зерно, ступа, щоб стовкти просо, невеличка крупорушка.

Андрощук Ф. Ф. був розумним і підприємливим продавцем, умів вигідно організувати торгівлю. Перед війною оженився, побудував гарну хату, але у Другу світову війну загинув у Литві, де й похований.

За часів панської Польщі наші селяни мали можливість виїхати за межі України: до США, Канади і країн Латинської Америки. Як я вже писав вище, в Америку виїхали два брати – Фалько Михайло і Андрій – всередині 20-х років (по вуличному їх звали Грицанові). Через 5–6 років вони повернулися додому. Михайло побудував собі великий будинок із семи кімнат (тут був і магазин). Андрій теж звів хату біля Колодюка Омеляна на 5 кімнат.

Після війни їх обох вивезли в Сибір і засудили на 10 років таборів. У Михайловому будинку була школа, а Андрієву забрав колгосп.

Мизівці, родичі Поляка Валентина, який в даний час проживає у смт Турійськ, виїхали із села Мізово в 30-х роках у Аргентину. До 60–80 років ХХ століття вони надсилали у рідне село листи, фотографії своїх родин, але повернутися на свою землю їм не судилося.

Щоб виїхати, наприклад, в Америку, необхідно було мати 400 – 800 доларів (один долар коштував 8 злотих). Люди брали позику під заставу землі, будинку, господарських споруд, худоби. Наш земляк Поляк Панас Антонович хотів продати клуню і хлів, але через сімейні життєві обставини будівлі згоріли, і він залишився в селі.

Деякі чоловіки виїжджали на заробітки без сімей і не поверталися, а молоді жінки залишалися з дітьми. Навіть пісні про це складали:

«Америко люба, Америко мила,

Та й нащо з любимим мене розлучила?»

Польське законодавство передбачало і призов на військову службу українців. Чоловіки і хлопці, які служили в польській армії, дослужитися до офіцера не могли. З числа мизівців до рядів «жолнежів» були призвані Дудинець Василь Степанович, Сарапін Онуфрій Дмитрович, Поляк Михайло Антонович та деякі інші (імена всіх не вдалося встановити).

Коли 1 вересня 1939 року німці напали на Польшу і розбили її армію, більшість українців утікали додому, дехто потрапив у полон, а потім працював у німецьких бауерів. Наприклад, брат моєї баби Лавренюк Герасим Якович із Шайна (Журавлин) розповідав, як після розгрому їхнього кавалерійського полку він добирався додому з солдатами-українцями, то потрапляли під обстріли, ховалися у селах і лісах, поки добрались і переправились через р. Буг, а звідти – пішки додому.

Поляк Михайло Антонович був у полоні, потім більше року працював у хазяїна на сільгоспроботах, і лише в кінці 1940 року повернувся додому.

Мизівський осередок КПЗУ

Однією із важливих сторінок у житті мизівчан у період 1921 – 1939 років була їхня участь у діяльності Комуністичної партії Західної України. Мизівський осередок КПЗУ був одним з найбільш організованих і багаточисельних у Ковельському повіті (і в Ковельському окрузі КПЗУ).

курсів одержала призначення в Нову Вижву. Вчителювала, поки німці не закрили школу, а потім працювала вдома у батьків. У 1944 році я поступила на тримісячні курси в м. Луцьк».

Померла Воробей А. О. від важкої хвороби, тифу, у квітні 1945 року, працюючи вчителькою у Хотивельській школі.

Ще одним навчальним закладом у період німецької окупації, де навчалися мизівські дівчата і хлопці, була торгова школа-технікум, що відкрилась у Седлищі. У цей заклад приймали молодь не тільки із Седлищенського району, але й з області. Із Мизова там навчались: Миселюк Надія Степанівна (з Хермовських), Воробей Василь Іванович (Йоновичув), Матлах Настя Андріївна, Дубік Тамара (Мелничкова), Сахарута Юрій, Фалько Надія Самоїлівна, Дубік Надія (Паранкова), Жолинська Надія Олександрівна, Цибульський Микола Якович, Чаюк Іван, Дем'янчук Марія (Івана Дем'янчука сестра).

Наші студенти провчилися рік, одержали свідоцтво (з тризубом) про закінчення року навчання, а на другому місяці навчання наступного року їх німці хотіли всіх вивезти в Німеччину. Всі студенти розбіглися по домівках, а школу розформували. Ці відомості про навчання у торговій школі розповідав В. І. Воробей, наш земляк.

Жили в селі євреї

Як і за польської окупації, так і у війну, у період 1941 – 1942 років, у Мизові проживали і єврейські сім'ї, які вже давно тут жили. Більшість з них займалися сільським господарством і одночасно дрібною торгівлею, заготівлею та збутом сільсько-господарської продукції, окремі – ремеслом і дрібним товаровиробництвом (шили взуття, одяг та інше).

Найбагатшою єврейською родиною в селі була сім'я єврейки Хави, яка утримувала великий магазин на розі сьгоднішніх вулиць імені Богдана Хмельницького та імені Шевченка (на городі садиби Поліщука Петра Йосиповича).

Її чоловіка звали Ицько, а сина Олько. Син взяв собі за жінку молоду єврейку з Маційова, куди він часто їздив за товаром для магазину.

У магазині єврейки Хави можна було купувати все.

Тут продавали хліб, сіль, муку, олії, крупи, цукор, солодощі, печиво, горілку, пиво, сукно, різні тканини, хустки малі і великі (салісухи), кофти, півшубки, різне взуття, нитки, голки, брошки, мило, заколки, шпильки, навіть одеколон і духи. Тут можна було замовити будь-який товар, навіть іноземного виробництва, який привозили пізніше.

На розі вулиць ім. Богдана Хмельницького і 1-го Травня (Баранової) жила сім'я єврея Берка і його дружини Хави. Коли вінчався їх син Абрум із молодією єврейкою Малкою із Лукова, то обряд проводив рабин із Маційова на кучі сміття, недалеко від їх будинку. На це вінчання зійшлося дивитися багато людей — і євреїв, і представників православної віри. Рабин пов'язав руки молодих мотузками, проголосив молитву, сказав проповідь і обвінчав їх. Вони потім цілували священну книгу.

Їхня дочка Марія вийшла заміж за єврея у село Шайно (Журавлино), де також проживали сім'ї євреїв і займались сільським господарством. Сім'я Берка і Хави прикупила собі землю, яка знаходилась за залізничною колією у напрямку села Шайно. Крім господарювання на землі, сім'я Берка скуповувала і перепродувала телята, корови, заготовляла шкури і відвозила їх у Ковель на переробку, закуповували і перепродували пшеницю, жито, ячмінь, просо та інше.

Через дорогу від Берка і Хави жила сім'я Саліка і Ціпи (на місці садиби матері Барановського Григорія Васильовича) із двома неповнолітніми дочками. Вони працювали на землі, займалися сільським господарством. Салік іноді скуповував яйця, курей, гусей, качок і відвозив у Ковель, де все це перепродував.

Коли під час німецької окупації надійшла команда у серпні 1942 року вивезти всіх євреїв села Мизова у Нову Вижву в гетто, то сім'я Саліка і Ціпи із двома дочками довгий час перехувались на хуторах під лісом у клунях і хлівах Дудинця Лікандра і Поліщука Пилипа. Проте вони довго не могли знаходитись там, оскільки сім'ям, що прихистили євреїв, загрожував розстріл.

Вони пізніше вийшли із схованок і пішли до своїх будинків. По дорозі в село зустріли Барановського Терентія, який кіньми

Я йду до своєї сестри Насті вдень, а там з ганка (з горища) кричить Марія: «Катю, я їсти дуже хочу». Якраз її сторожував Крат Іван. Вона раніше ховалася тут близько біля нас, у Наумових. Але її забрала у сільраду німецька поліція. Вона спитала, чи є німецька поліція у селі, але на той час її не було. Тоді я намазала їй скибки хліба маслом і сметаною і передала їй на горище. Іван Крат не забороняв, щоб я дала їй їжу, і просила, щоб я їй потім ще принесла їжі.

А потім, на другий чи третій день всіх євреїв на возах повезли у Нову Вижву. На возу, де була Марія, їхав Іван Крат. Коли вони доїхали до Сеглища і були на останньому возу, то Іван її відпустив і вона побігла з хурманки в сторону Буциня через корчі і лозу і таким чином врятувалася, хоч по ній стріляли, але поверху. Там, у Новій Вижві, вони сказали, що її немає ніде і не знайшли (договорились).

А вже потім у Ковелі, наша землячка Дарчук Настя (Мартинчикова), коли їхала у поїзді провіднічкою до Львова, то побачила, що у вагон зайшла старша жінка замотана старою хусткою. Настя впізнала у ній Нусильову Марію. Вона сказала Насті, що їде на Львів, а там буде шукати дорогу на Ізраїль. Дуже просила подякувати Каті (мені) що вона врятувала її від голоду, і коли її переховували у Наумцьовій хаті, вся наша сім'я мовчала».

Як тут хочеться згадати загальновідомі слова, що «любов і краса врятовують світ». Саме врода Марії і прихильність до неї чоловіка-посадовця врятували їй життя.

З цього приводу хочу навести слова із розповіді Зінаїди Миколаївни Баліковської із села Хотешова Камінь-Каширського району, які в книзі про історію цього села наводить її автор Шуйчик Василь Федорович, зокрема про розстріл євреїв:

«Коли почалася страта, німець, що нею керував, раптом побачив у гурті зовсім юних, але надзвичайно гарних дівчат. І щось в його тупому і бездумному погляді, ніби ожило і пробудилося. Поліцаї мимоволі опустили гвинтівки – певне їх вразила ось така незахищена краса молодих єврейок, що, можливо ще не спізнали ні кохання, ні самого життя. І душогами відпустили дівчат. Але коли знову загриміли постріли, коли у

глиняну яму із зойками і стогоном попадали їх батьки і матері, маленькі братики і сестрички, бабусі і дідусі, дівчата зупинились, а затим повернулись поволі назад.

– Стріляйте і нас. Ми будемо з ними разом. І знову хижо заляскали постріли. Обірвалось життя ще двох невинних жертв».

Доля інших сімей мизівських євреїв, яких доставили у нововижівське гетто, була також трагічною. 19 серпня 1942 року, на Спаса, всіх євреїв під конвоєм вивели в урочище Гори і разом з місцевими та зvezеними з інших сіл району розстріляли і закопали в загальну могилу.

Ось як згадують цей розстріл нововижівські старожили:

«В населений пункт в'їхали німецькі мотоциклісти, які відразу ж направились в бік єврейського поселення, так званого гетто, що було з усіх сторін оточене колючим ґротом. Всіх євреїв вони зібрали і повели на розстріл. Перейшли міст, пройшли центральною дорогою Великопілля і, повернувши вліво, рушили через велике поле до лісу, де вже були підготовлені «ями смерті», вириті місцевими жителями. Євреї не пручалися, а були смиренними. Першим йшов рабин Бемцьо, його невістка й двоє дітей, а за ними всі інші, по троє в ряду. Вони говорили: «Ісуса Христа розп'яли євреї, і за це ми маємо смиренно йти на смерть». Стріляли з автоматів і гвинтівок. Скоро п'ять сотень людей лежало на землі і стікало кров'ю, серед них 72 українці. Після цього міщани закопали вбитих».

Сьогодні на місці цього страшного злочину насипано символічну могилу та встановлено меморіальну плиту з огорожею.

У період німецької окупації в селі Мизово працювала і семирічна школа. Директором школи у війну (поки її не закрили німці) був М. І. Міщук. Вчителювала і його дружина Міщук Грина Кіндратівна, викладала арифметику, Цвятков Степан Данилович – математику і фізику, Скрипник Зіна вела хор і викладала німецьку мову. Біологію і ботаніку – Янушевська із своїм чоловіком. У 1942 році ці вчителі викладали предмети і в Седлищенській торговій школі-технікумі. Закону Божого навчав Никанор Абрамович.

Ось як про своє навчання у школі у цей час згадує Цалай (Фалько) Надія Микитівна, 23.03.1933 р.н.: *«Ушколу я пішла уже*

за перших совітів, десь у 1940 році. Мене ще вчили у старій школі. Вчила Міщук Ірина Кіндратівна і ще деякі вчителі і Цвятков. Перші два класи я закінчила у 1940 – 1941 роках, а потім почалася війна. А у війну я також ходила у Мизівську школу. Тоді навчались у старій школі, і я вже вчилась у третьому класі, поки німці не закрили. Директором у війну був М. І. Міщук, Цвятков також читав математику, а жив на хуторі у Муравині.

У Цвяткова ще був брат, він також приїжджав у Мизово, вони тут жили на хуторі, а вже після війни його брат виїхав. Про своє навчання у школі в період війни згадує і Віталій Васильович Дудинець:

«У школу я ходив у війну і перший клас закінчив у школі, яка була побудована на Сьондиному полі (біля маєтку пані Бжестовської, вона її збудувала за Польщі). Там була школа і за Польщі, де вчились діти з усіх хуторів і діти поляків, а в селі також була школа у війну.

Коли школу на Сьондиному спалили разом з маєтком у 1943 році, то у школу я пішов уже після війни і першою моєю вчителькою була Гладкова Віра Василівна. Після війни, у 1946 році, діти з Тарасівки почали ходити у школу, там недалеко від станції, де були хата поляка Цвікли і його господарські споруди».

Із цих свідчень дізнаємося, що в 1941 – 1942 роках у Мизовому функціонувало дві школи: одна – в селі, друга – біля маєтку пані Бжестовської.

Одночасно підтверджуються дані про те, що в ті роки у селі було завершено будівництво нового корпусу школи, яке розпочали ще перші совіти. Про це розповідає Матлах Ганна Семенівна: «Була на Кичковому городі (між хатою дяковою і церквою) побудована нова школа. Я часто ходила понад нею, бо там у війну жили мадяри. А один мадярський унтер-офіцер, що квартирувався у Конончукової Федори, казав мені, що цю баришню я заберу у Будапешт. Мадярів розбили бандерівці, а потім школу спалили німці, коли палили село. На тому місці згодом потім жили вчителі Ціцери – Галина Василівна і Олександр Кирилович».

Про будівництво нової школи згадує і Сачик (Поляк) Катерина Яківна:

«Мій батько, Поляк Яків Євтухович, був однокласником

